

Vincze SzilviaNyugat-magyarországi Egyetem, Savaria Egyetemi
Központ, Művészeti, Nevelési- és Sporttudományi Kar

Átmenet az oktatásból a munka világába – friss diplomások a munkaerőpiacon

A tanulmány a megjelenés alatt álló A felsőoktatás és a munkaerőpiac inkongruenciája című könyv két fejezete. A könyv az emberi tudás és az oktatás gazdasági szerepén, a munkaerőpiac és a felsőoktatás jellemzőin, valamint a jeles diplomások munkaerő-piaci helyzetén átívelve az „új gazdaságban” vizsgálja a felsőoktatás és a munkaerőpiac kapcsolatát. Jelen tanulmány hazai kutatásokra és tanulmányokra támaszkodva elsőként a pályakezdők, másodikként a pályakezdő diplomások munkaerő-piaci átmenetének sajátosságait jellemzi.

A hétköznapi tapasztalatok szerint a munkaerőpiacra történő tartós beilleszkedés és az iskolapad elhagyása közé ékelődik egy sajátos időszak, amelyet a szakemberek átmenetnek neveznek. Magának az átmenetnek ma még nincs teljesen egységesen elfogadott definíciója. Az egyik elterjedt értelmezése szerint például „a teljes idejű, nappali rendszerű képzésből a teljes idejű foglalkoztatásba történő átkerülést értik” (Tóti, 1999, 3. o.) rajta. OECD szakértők viszont úgy értelmezték „mint azt az életkort, amelyben a fiatal valamiképpen már befejezte a munkás életére való felkészülését” (Az oktatásból a munka világába..., 2009).

A témát kutatók az átmenetet háromféleképp közelítik meg. Az első megközelítés szerint az átmenet egy korcsoport számára az az első periódus, „amelyben az adott populáció 75 százaléknál kisebb arányban van még benn az oktatásban, azaz nem dolgozik”. A második megközelítés az átmeneten azt az átlagos életkori szakaszt érti, amely „az oktatási rendszerből való első kilépéssel kezdődik”. A harmadik irány „szerint az átmenet a tankötelezettség megszűntével kezdődik” (Az oktatásból a munka világába..., 2009). Az átmenet fogalmi meghatározását tovább árnyalja, hogy a korábbi évtizedekhez képest meghosszabbodott a munkaerő-piaci belépésre való felkészülés ideje, továbbá, hogy az első főállású, teljes munkaidős és határozatlan idejű kinevezéssel járó állásba történő belépés későbbre tolódott (Laki, 2002). Az oktatásból a munka világába vezető, a megfigyelések szerint kb. tíz évig tartó út átalakulását a külföldi tapasztalatok is alátámasztják (Stellungnahme, 1999; Galasi, Timár és Varga, 2001b; Furlong, 2003), ami arra utal, hogy globális jelenségről beszélhetünk.

Hosszabb és nehezebb átmenet

A magyar szakirodalomban az átmenet kérdéskörét a követéses, a felsőoktatást elhagyó diplomásokat időközönként megkérdező vizsgálatok természetesen érintik, de ezek részleteiről később külön szólnunk még. Az oktatási rendszer egészéből történő kilépéstől a munkaerő-piaci integrációig terjedő átmenetet több kutatás, tanulmány érinti, de

közülük csak egy szerző foglalkozik részletesen két tanulmányban a munkaerő-piaci átmenet jellemzőivel (Róbert, 2002, 2004).

Az átmenet '90-es évekbeli hosszabbodásának egyik oka talán Dávid Jánosnak, illetve szerzőtársainak ahhoz az észrevételéhez köthető, mely szerint az oktatást, illetve a munkavállalókat a munkaerőpaccal összekötő csatornák felbomlottak (Dávid és mtsai, 2005, 73. o.). A '90-es évek előtt a fiatalok relatíve strukturált, kiszámítható utakon léptek be a munkaerőpiacra (Laki, 2002; Furlong, 2003), mert Magyarországon a helyi gazdaságokat, vállalatokat a stabilitás jellemezte, és az előbbivel összefüggésben az egyes foglalkozásokhoz tipikus képzési utak vezettek (Vámos, 1989; Mártonfi, 2006). A helyi gazdasági stabilitás és a tipikus képzési utak léte lehetővé tett egyfajta „természetes információáramlást” (Dávid és mtsai, 2005, 73. o.) a szakmákra, a keresetekre, az elhelyezkedési lehetőségekre vonatkozóan. Röviden: a munkaerőpiac a mainál átláthatóbb, kiszámíthatóbb, illetve a tervutasításos gazdaságnak megfelelően Laki László megfogalmazásában egyszerűen „szervezett” volt (Laki, 2002, 69. o.).

A piacgazdaságra való átmenet során a magyar vállalati struktúra átalakulása valamint a munkaadók gazdasági térben való elmozdulása következtében tömegek veszítették el munkahelyüket, ezzel együtt korábbi kapcsolataikat és egyben az információforrásukat. Ugyanekkor az információk közvetítette igények is megváltoztak. A korábban nem vagy csak kevésbé ismert munkaadók (például multinacionális vállalatok), illetve szervezeti, termelési technológiáik olyanfajta szakmai és munkavégzési követelményeket támasztottak a munkavállalókkal szemben, melyekről a többségük már nem rendelkezett tapasztalattal. Ugyanakkor az egyes térségekben több százszorosára nőtt a mikro- és kisvállalkozások száma, melyeknek az információ-közvetítési lehetőségei ma is gyengébbek a nagyvállalatokénál, emellett munkaerőigényeik is inkább egyedi (Dávid és mtsai, 2005).

Az újfajta munkaadói követelményeket a heterogénebbé vált munkaadói rendszer tovább differenciálta. A munkaadók jelentősen különbözőek lettek például méretük, tulajdonszerkezetük, termelés-szervezési paradigmáik „és az azokat többlet-kevésbé adekvát módon kifejező munkaerő felhasználási minták” szerint is (Makó, 1997, 193. o.). A kisebb méretű munkaadóknál a sokoldalúság és a rugalmasság elvárása az összetettebb munkakörök miatt sokkal jellemzőbb, mint a nagyvállalatoknál (Dávid és mtsai, 2005; Mártonfi, 2006). A széles termékskálával tömegtermelést folytató (az úgynevezett rugalmas tömegtermelés paradigmáját alkalmazó) vállalatok elsősorban a változásokhoz való alkalmazkodás és az együttműködés képességét, a kulcs-munkakörök betöltőitől pedig a magas színvonalú szakmai-technológiai képzettséget is elvárták. A vevői igények gyors kielégítésére és kimagasló minőségre törekvő (az úgynevezett rugalmas specializáció paradigmáját követő) vállalatok azonban olyan széleskörű műszaki tudást vártak el, amely nem szerezhető meg pusztán a felsőfokú tanulmányok alatt. Azaz szükséges a korábbi munkahelyeken megszerzett tapasztalat is (Makó, 1997).

Különbségek adódtak a munkaadók között aszerint is, hogy adott „kompetenciacsomagú” (szaktudású) munkaerőre milyen mértékben van szükségük. Például a gazdasági ágazatok többségében a közepes nagyságú vállalatok a nagyvállalatoknál nagyobb arányban foglalkoztattak műszaki diplomásokat (Dávid és mtsai, 2005). A közszférában azonban a piaci szervezeteknél sokkal jellemzőbb a formalizált követelmények igénye (Dávid és mtsai, 2005), például az idegennyelv-tudás papírral történő igazolása. Az igen eltérő követelményeket a munkavállalók a szükséges munkapiaci információk hiányában csak nehezen tudták átlátni.

Az álláskeresés időtartamának megelőző évtizedhez viszonyított hosszabbá válása és a pályakezdők elhelyezkedési esélyének csökkenése részben utal az átmenet nehezebb voltára, részben pedig magyarázza a munkába állás kitolódását. Róbert Péter kutatása alapján a nappali tagozatot befejező pályakezdők tíz éven belüli munkába állási esélyeit ugyan növelte a diploma (különösen a főiskolai), s a '90-es években még inkább, összességében

azonban romlott az elhelyezkedés valószínűsége. Róbert adatai azt is igazolják, hogy minél több idő telt el az oktatási rendszer valamely nappali tagozatos szintjéről történő kilépés óta (például további tanulmányok folytatása, álláskeresés miatt), annál kevésbé volt valószínű a tíz éven belüli elhelyezkedés. Ez a fordított irányú kapcsolat a korábbiakhoz képest az 1990–2000-es évtizedben volt a legerősebb (Róbert, 2002, 2004).

Már húsz évvel ezelőtt is megfigyelhető volt a nappali tagozatos tanulmányok melletti munkavégzés (az úgynevezett életciklus-foglalkozás) terjedése. Ami azt jelenti, hogy a fiatalok növekvő hányadánál a tanulmányok befejezése előtt megkezdődött a munkaerőpiaci életpálya. A tanulmányok alatti munka gyakran nem a tanulmányokhoz kapcsolódott, lehetett alkalmi vagy rendszeres, részidejű vagy teljes foglalkoztatási formájú. Azaz a tanulás és a munka nem vált egymástól szét élesen, korábbi sorrendjük és lineáris viszonyuk megbomlott és nem csak a későbbi munka melletti tanulás miatt. A kutatói tapasztalatok szerint ennek kísérő jelensége az iskolai út munkavégzés miatti megszakítása, ami növelte az adott iskolafok elvégzésének idejét (Róbert, 2002; Galasi, Timár és Varga, 2001b), de ezzel együtt növelte a munkaerőpiacra belépők átlagéletkorát is. (1) Ugyanakkor a tanulmányok alatt, főleg a rendszeres keresőtevékenységet folytató fiatalok gyorsabban találtak munkát (Szabó és Bauer, 2009).

Az átmenet komplexebbé és ezzel együtt nehezebbé válására utal az a tanulmány is, mely szerint az átmenetet a relatíve gyors és egyenes munkaerőpiaci utak helyett a tanulási tevékenység, a munkavállalás, a munkanélküliség, illetve ezek kombinációja jellemzi. Mártonfi György szerint az átmenet egy újabb – sokszor az iskolait módosító – társadalmi szelekciós szakasszá vált. Ebben a szelekciós szakaszban zajlik többek között az egyéni aspirációknak és lehetőségeknek az összehangolása, „az iskolarendszer diszfunkciói által okozott károk enyhítése és bizonyos deficitiek pótlása is. Jellegetesen ilyen a nyelvtudás, az informatikai felhasználói alaprutin megszerzése, de részben a különböző munkákkal, munkahelyekkel, a munka világával való ismerkedés is, amely a pályaorientációt és a munkatapasztalat-szerzést helyettesíti.” (Mártonfi, 2006, 229. o.). Röviden: a pályakezdők ebben a periódusban növelik munkaerőpiaci értékességüket. Erre többek között azért lehet szükség, mert a diplomások számának növekedésével kiéleződött a verseny a színvonalas állásokért (Furlong, 2003), ám a sok hasonló diploma között nehéz a munkaadóknak különbséget tenni (vesd össze: szűrő-elmélet).

Átmenet és foglalkozásszerkezet

Az átmenet időszakában a foglalkozás-szerkezet egészének változásaihoz képest a pályakezdő foglalkozások szerkezete kedvezőtlenebbül alakult. Amíg a foglalkozás-szerkezet egészének fejlődése arra mutat, hogy fokozódott a gazdaság posztindusztriális jellege, addig a pályakezdők első állásai ezt minőségi értelemben kevésbé tükrözik (Róbert, 2004). A közzsféra és a munkapiac beszűkülése miatt a teljes foglalkozás-szerkezetben növekedést mutatott az önfoglalkoztatók aránya (Laki, 2002; Furlong, 2003; Róbert, 2004). A poszt-szocialista országokban az önfoglalkoztatás valójában túlélési stratégia, az önfoglalkoztatók harmada ugyanis „kényszervállalkozó” (Fóti, 1997, idézi: Furlong, 2003). A hazai helyzet vonatkozásában ezt megerősíti az *Ifjúság 2000* kutatás is (Laki, 2002). Róbert adatai szerint a pályakezdők, különösen a főiskolai végzettségű férfiak, rendszerváltás utáni nagyobb arányban történő önfoglalkoztatóvá válása így tehát nem feltétlenül pozitív jelenség (Róbert, 2002, 228–229. o.).

Az önfoglalkoztatás arányának növekedésével együtt megfigyelhető a flexibilis, másképp atipikus foglalkoztatás (például részidejű munka, határozott idejű szerződéssel történő foglalkoztatás, időnyomunka, munkaerő-kölcsönzés, távmunka) terjedése is (Róbert, 2004; Furlong, 2003). Ez egyben azt is jelenti, hogy a korábban megszokott normál munkaviszonnyal (határozatlan idejű kinevezéssel társuló teljes munkaidős foglalkoztatással) rendel-

kezők aránya csökkent. Az atipikus foglalkoztatási formák növelik a pályakezdők munkapiaci bizonytalanságát, jóllehet lehetőséget is kínálnak a munkavállalók oldaláról az egyéni igényeknek megfelelő (például gyermeknevelés, betegápolás mellett végezhető) munkára, a munkaadók oldaláról pedig a piaci változásokhoz történő rugalmasabb alkalmazkodásra. A trend azonban az, hogy az első munkahely határozott idejű foglalkoztatásához képest, néhány év elteltével növekszik a határozatlan idejű foglalkoztatottak aránya. A hazai FIDÉV vizsgálat 2004-es adatfelvételekor arányuk már 90 százalékot tett ki a néhány évvel korábbi első foglalkoztatásukhoz képest (*Galasi, Nagy és Varga* 2004, 82. o.). Ezt erősíti meg a 13 európai országra kiterjedő 2005-ös REFLEX elnevezésű kutatás, melynek adatai szerint a bevont országok átlagában a határozatlan idejű foglalkoztatás az első munkahelyhez képest 55 százalékról 80 százalékra emelkedett (*Allen és Velden*, 2007, 67. o.).

A kedvezőtlenebb állásokban történő pályakezdésre utal az is, hogy a '90-es évtizedben növekedett a pályakezdők aránya a szolgáltatási szférában (amely ugyan megfelel a foglalkozás-szerkezet egészében megfigyelhető trendnek), azonban a gyakorlatban ez sokszor a felsőfokú végzettséget nem igénylő rutin jellegű szolgáltatási (például kereskedelmi, vendéglátó-ipari, személyi szolgáltatási) állások betöltését jelentette. Emellett ritkábban fordult elő a felsővezető, felsőszintű szakértelmiségi foglalkozásokban történő pályakezdés (*Róbert*, 2002, 2004, 224. o.).

Az évezred utolsó évtizedében a tanulmányok utáni első kedvezőtlenebb állás azonban nem jelentett tartós állapotot, ugyanis az, hogy 1983–2000 között nőtt a teljes foglalkozásszerkezetben a vezetők és értelmiségiek aránya, arra utal, hogy „a pályakezdők életpályájuk során felfele mozognak, s nem »ragadnak bele« az első, esetleg rosszabb állásukba” (*Róbert*, 2004, 102. o.). Róbert egy másik írásában ezt úgy értelmezi, hogy önmagában már nem elég a magas iskolai végzettség, „másfajta humántőke felhalmozásra (pl. munkaerő-piaci tapasztalat) is szükség van” (*Róbert*, 2002, 230. o.). A kezdetben kedvezőtlenebb munkahelyre, majd ebből a munkahelyi struktúrában történő felfele mozgásra utal a poszt-szocialista országokban megfigyelhető vállalati előrejutási rendszereknek, ezzel együtt a karrier-mintáknak a változása is. A szocializmus időszakában a nagyvállalatok előrejutási rendszerét az úgynevezett nagysebességű karrier jellemezte. A „túlcentralizált szervezeti és döntési rendszer” következtében ez többek között azt jelentette, hogy a vezetők egy része korábbi gyakorlati és vezetési tapasztalatok nélkül, eleve vezetőként került az első állásába. A rendszerváltás után terjedő úgynevezett kissebességű karrier azonban az elektronikai ágazatban azt jelenti, hogy sokszor a „munkakörök láncolatát bejárva” kell társadalmi és szakmai tapasztalatokat szerezni, amelyeknek a birtokában már elláthatók a vezetési feladatok (*Makó*, 1997).

A '90-es évek pályakezdő első foglalkozásának átmeneti jellegére utal a fluktuáció növekedése is. A KSH 2006-os, 15–29 éves fiatalok munkaerőpiaci jellemzőire vonatkozó adatai alapján szoros kapcsolat mutatható ki az egyes iskolai végzettségek és a munkahelyek száma között. A 8 általános iskolai osztályt be nem fejezők alig több mint tizede dolgozott az első munkahelyén, „41,5%-ának már több mint három helyen volt munkatapasztalata. A felsőfokú végzettségűek esetében a helyzet fordított. Esetükben 57,2 % dolgozik az első munkahelyen, és csak minden harmincadiknak van háromnál több munkahelyről tapasztalata” (*Váradai*, 2007, 26. o.). Róbert kutatásai szerint azok a pályakezdők töltötték több időt az első állásukban, akik már a nappali tagozatos tanulmányaik alatt munkába álltak (*Róbert*, 2004).

Átmenet és földrajzi mobilitás

Feltételezzük, hogy a pályakezdők helyzetét nehezíti a földrajzi (másképp fizikai) mobilitási kényszer fokozódása is, mivel a munkaerő-keresletől eltér a munkaerő térbeli eloszlása. A „globális gazdaságban felerősödő agglomerációs folyamatok” (*Fazekas*,

2005, 55. o.), a rendszerváltás után a gazdaság térbeli elmozdulása Magyarországon is azt eredményezte – ahogy arról már korábban írtunk –, hogy sajátos munkaadói „sűrűsödési pontok” (Adler, 2008, 30. o.) alakultak ki, amelyek a munkapiac polarizálódását indukálták. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a munkaerő-kereslet szempontjából jelentős, s azóta is növekvő területi különbségek alakultak ki (Nemes Nagy, 2003) (lásd piaci szívó hatás: *Dualitás és munkaerőpiac*, 2003). Az úgynevezett állandó belföldi vándorlás, (2) mely természetesen nem csak munkavállalási célú lehet, a '90-es évektől ingadozik, de összességében enyhén növekvő tendenciát jelzett a 2008-as pénzügyi válságig. A 20–29 éves fiatalok költözése még 2007-ben is meghaladta az állandó vándorlókon belüli 50 százalékot, tendenciájában azonban csökkenést mutat. A vándorlás jellemzően keletre nyugatra irányul, a megyék közül 1990-től egyedül Pest megye vándorlási különbözete pozitív (Gödri és Spéder, 2009; Illés, 2010).

Az állandó vándorlás mellett a földrajzi mobilitás másik tipikus fajtája a napi ingázás. Az 1990-es és a 2001-es népszámlálás adatai szerint az ingázók száma ez idő alatt csökkent, a 2005-ös mikrocenzus alapján az ezredforduló után növekedett. Az ingázók foglalkoztatottakon belüli aránya azonban a '90-es évektől nőtt (2005-ben 31,8 százalék), majd 2008-ra csökkent (28,7 százalékra) (Fóti és Lakatos, megjelenés alatt; *A foglalkoztatottak helyzete*, 2006; *A foglalkoztatottak munkába járási...*, 2009). 1990-ben a nyolc általános iskolai osztályt végzettek, 2001-ben és 2005-ben a szakmai oklevéllel rendelkező, de nem érettségizettek ingáztak naponta a legnagyobb arányban (*A foglalkoztatottak helyzete*, 2006; Forray, 2008). Az ingázó foglalkoztatottakon belül 1990-ben, 2001-ben, valamint 2008-ban a 15–29 éves korosztály aránya a legnagyobb, ami arra utal, hogy a munkakinálat és a munkakereslet közötti eltérés miatt keletkező ingázási kényszer leginkább a fiatalokra hatott (3) (Fóti és Lakatos, megjelenés alatt; *A foglalkoztatottak helyzete*, 2006; *A foglalkoztatottak munkába járási...*, 2009). 2005-ben a napi ingázók 37 százaléka átlépte a lakóhelye megyehatárát (*A foglalkoztatottak helyzete*, 2006), az ingázás célirányát tekintve a legnagyobb nyertes a főváros (Forray, 2008).

A 2008-as Munkaerő-felméréshez készült kiegészítő KSH adatfelvétel eredményei szerint legnagyobb arányban a községben lakók utaznak. Az ingázás terhét leginkább a megtett távolság és az utazásra fordított idő fejezi ki. A lakóhely és a munkahely közötti távolság szempontjából az ingázók csaknem negyedének 5–15, több mint ötödének 15–50, huszadának pedig 50 km-nél is többet kell utaznia míg munkába ér, majd pedig ugyanennyit vissza az otthonába. Az ingázók jelentős időt töltenek közlekedéssel: több mint kétötödük naponta körülbelül egy órát tölt a lakóhelye és a munkahelye közötti oda-vissza utazással. Az ingázás okait keresve leginkább azért kényszerülnek a munkahely és az otthonuk közötti utazásra, mert az adott településen egyáltalán nem találtak munkahelyet (54 százalék), illetve nem találtak a végzettségüknek megfelelő munkahelyet (26,5 százalék). „A másfél óránál hosszabb időt utazással töltők száma megközelíti a félmilliót, közöttük különösen hátrányos a helyzete annak a 212 ezer foglalkoztatottnak, aki naponta két óránál is többet kénytelen utazni.” (*A foglalkoztatottak munkába járási...*, 2009, 2. o.)

Az átmenet halogatása

Makroszinten igaznak bizonyul az az összefüggés, mely szerint a nagyobb arányú oktatási részvétel, illetőleg a magasabb iskolai végzettség megszerzése együtt jár a munkanélküliség alacsonyabb arányával. (Berde és Petró, 2000; Falusné, 2001) Az évezredforduló előtt Magyarország egyes földrajzi egységeiben azonban (ahogy Észtországban is) a területi munkanélküliség és az oktatási, illetve a felsőoktatási részvétel között ellentétes kapcsolatot tapasztaltak a kutatók. Berde Éva és Petró Katalin megfigyelte, hogy azokban a megyékben nagyobb az érettségizettek teljes idejű (munkavégzés nélküli) felsőoktatási részvétele, amelyekben nagyobb a munkanélküliség (*1. táblázat*).

1. táblázat. Az átlagos munkanélküliségi ráta és a munkavégzés nélküli felsőoktatási részvétel (%-ban)

Terület	Átlagos munkanélküliség*	A felsőoktatásban tanul, nem dolgozik – státus előfordulása**
Budapest	7,6	24,91
Fejér megye	8,6	30,32
Hajdú-Bihar megye	12,0	36,34
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	14,6	44,42

*Az 1994–1997. évek átlaga. **1998 eleji adat. Adatok forrása: Berde és Petró, 2000, 529. o.

A két kutató a vizsgálatában arra is rámutatott, hogy a nem felsőfokú, rövidebb idejű oktatásban való részvétel a két évnél kevesebb idejű munkanélküliséget megtapasztalt fiatalok esetében gyakoribb. A kutatási eredmények tehát oktatási parkoló pályákra utalnak, más szavakkal: „a magas munkanélküliségű körzetekben gyakran nincs jobb választása a fiataloknak, mint hogy az iskolapadban töltsék idejüket”. (Berde és Petró, 2000, 534. o.)

A munkanélküliség elől a felsőoktatásba történő „menekülés” (Berde és Petró, 2000, 534. o.) jelenségére utal a Bologna-rendszer bevezetése után, illetve a pénzügyi válság időszakában több, végzős középiskolások felsőoktatási továbbtanulási motivációját elemző kutatás is (2. táblázat).

2. táblázat. Az átmenet halogatására utaló fontos és nagyon fontosnak tartott felsőoktatási továbbtanulási motiváció (%-ban)

	Vincze, 2009	Vincze, 2010	Jancsák–Polgár, 2009	Vincze, 2011
Munkanélküliség elkerülése	45	41	88 (4)	45
Még nem szeretne főállásban dolgozni	n. a.	n. a.	40	n. a.
Vonzó a diákélet	n. a.	n. a.	69	n. a.
Nem akar még dolgozni, szeretné élvezni a diákéveket	40	37	n. a.	36
A felsőfokú tanulmányok alatt még lesz ideje eldönteni, hogy milyen foglalkozást válasszon	47	41	n. a.	43
Adatfelvétel ideje	2008	2009	2009	2010
Adatfelvétel helye	Nyugat-magyarországi régió és Veszprém megye	Nyugat-magyarországi régió és Veszprém megye	Budapest, Oroszlány, Pilisvörösvár, Tatabánya	Nyugat-magyarországi régió és Veszprém megye
Válaszadók száma	1307	1455	466	1437

Adatok forrása: Jancsák és Polgár, 2009; Vincze, 2009, 2010, 2011.

Az átmenet halogatásának okai között nem elhanyagolható az sem, hogy a középiskolások egy része a tényleges pályaválasztást a felsőfokú tanulmányok alatti időre szeretné áttolni, illetve nem szeretne még főállásban dolgozni, tovább szeretné élvezni a diákéveket (Jancsák és Polgár, 2009; Vincze, 2009, 2010, 2011).

A Fiatalléptékező Életpálya Vizsgálatában (FIDÉV) először az állami felsőoktatás nappali tagozatán, 51 intézményben 1998-ban diplomát szerző pályakezdőt kérdeztek meg egy évvel a végzés után. 6850 fő választát értékelték, és ez 33,5 százalékos válaszadási arányt jelentett (Galasi, Timár és Varga, 2000).

Munkaerő-piaci státus: foglalkoztatottak, munkanélküliek

A végzeteket jellemzően három foglalkoztatási ágazat alkalmazta: a gazdasági szolgáltatások (18 százalék), az ipar (17,8 százalék) és az oktatás (17,7 százalék). A korábban ágazat-specifikus diplomások azonban már nem csak az adott ágazatba tömörültek. Például az agrár végzettségűek kevesebb, mint harmadát foglalkoztatta a mezőgazdaság, jelentősebb arányban dolgoztak még az iparban (16,6 százalék), a kereskedelemben (14,5 százalék), de a közigazgatásban (9,5 százalék) és a gazdasági szolgáltatásokban is (9,3 százalék).

A pályakezdők 40 százaléka kisvállalatnál helyezkedett el. A munkahelyek jelentős mértékben a fővárosba és agglomerációjába koncentráálódtak: az egyetemi diplomával rendelkezők 51 százalékának, a főiskolai végzettségűek 33 százalékának a közép-magyarországi régióban volt az állása.

A munkaügyi statisztika a munkaerő-piaci státusokat három nagy csoportba sorolja: foglalkoztatottak, munkanélküliek, inaktívak. Az inaktívakon belül kiemeljük a nappali tagozatos tanuló státust, míg a többi inaktív az egyéb inaktív csoportba kerül (benne vannak például a gyermekgondozási ellátásban részesülők, a háztartásbeliek) (3. táblázat).

3. táblázat. Munkaerőpiaci státus: foglalkoztatott–munkanélküli (%-ban)

Tudományterület	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív	
			Nappali tagozaton tanul	Egyéb inaktív
Agrártudományok	74,0	13,2	7,4	5,5
Bölcsészettudományok	78,6	7,2	6,8	7,4
Műszaki tudományok	84,2	4,9	8,3	2,6
Művészetek	77,1	7,1	6,0	9,8
Orvostudományok	85,6	0,8	3,7	9,8
Társadalomtudományok	83,4	3,8	7,9	5,0
Természettudományok	69,1	9,0	13,3	8,6
Együtt	80,1	6,4	7,6	5,9

Az adatok forrása: Galasi, 2002, 246. o.

A pályakezdő diplomások munkaerő-piaci helyzetét relatíve magas foglalkoztatottság, illetve relatíve alacsony munkanélküliség jellemezte. Az inaktívakon belül azonban nem elhanyagolható arányban jelentek meg a nappali tagozaton továbbtanulók. A legnagyobb arányban az orvostudományok területén végzetek dolgoztak, igaz ugyan, hogy itt figyelték meg az egyik legnagyobb (átlagot meghaladó) egyéb inaktív státust is. A legalacsonyabb mértékű foglalkoztatottság a természettudományi és az agrár végzettségűeket jellemezte. A természettudományi diplomával rendelkezők esetében az alacsony arányú foglalkoztatottságot részben az magyarázta, hogy kiemelkedően magas volt a nappali tagozaton történő továbbtanulás. Az agrár diplomások alacsony foglalkoztatottsága azonban a legmagasabb értékű munkanélküliséggel járt együtt.

A friss diplomások a munkanélküliségük legjellemzőbb okaként a következőket nevezték meg: kerestek munkát, de nem találtak (53 százalék), nem volt a képzettségüknek megfelelő munka (42 százalék), nem volt állás a közelben (23 százalék), családi okok miatt (21 százalék). A főiskolai diplomával rendelkezők munkaerőpiaci helyzete kedvezőtlenebb volt egyetemet végzett társaikénál: alacsonyabb foglalkoztatottság, magasabb munkanélküliség jellemezte őket (Galasi, Timár és Varga, 2000).

A FIDÉV nem csak az 1998-ban, hanem az 1999-ben nappali tagozaton végzetek munkaerő-piaci helyzetét is elemezte végzésük után egy évvel. A két adatfelvétel között a legfőbb különbség, hogy ez az újabb vizsgálat kevesebb (35), és már nem csak állami

felsőoktatási intézmény végzettségét kérdezte meg. 5808 fő választ értékeltek (22 százalékos válaszadási arány). Az 1999-ben végzettek munkaerő-piaci helyzete az 1998-ban diplomát szerettekéhez nagyságrendileg hasonló adatokat eredményezett (*Galasi, Timár és Varga, 2001a*).

A harmadik, 2004-es FIDÉV az 1998-ban és 1999-ben kérdőívvel megkeresett személyek ismételt vizsgálata, amely telefonos lekérdezésen alapult. 3814 főt értek el a két évfolyamból (30 százalékos válaszadási arány). 2004-re a két évfolyamban végzettek foglalkoztatottsága növekedett (83,6 százalék), csökkent a munkanélküliek (2,7 százalék) (5) és a nappali tagozaton tanulók aránya (1,1 százalék). Az egyéb inaktívak magasabb aránya (12,6 százalék) feltehetően a gyermekvállalásra vezethető vissza (*Galasi, Nagy és Varga, 2004*). Ezeket az adatokat egészíti meg lényegileg a foglalkoztatottak és a munkanélküliek arányát tekintve a KSH 1998–2006-os összehasonlító adatsora (*A fiatalok..., 2007, 59–66. o.*). 2004-re a természettudományi és az agrár diplomával rendelkezők foglalkoztatottsága is nőtt (80,4, illetve 78,3 százalék) (*Galasi, Nagy és Varga, 2004*). Jelentősebb változás tehát csak a munkanélküliek és az inaktívak esetében volt tapasztalható.

Foglalkoztatottak: alkalmazottak, vállalkozók és vezetők

A munkaerő-piaci státusok közül a foglalkoztatottak tovább bonthatók az alkalmazottak és a vállalkozók csoportjára. Az 1998-as pályakezdő diplomások, különösen a főiskolai végzettségűek döntő többsége alkalmazottként dolgozott (90, illetve 96 százalék). Az egyetemi diplomával rendelkező vállalkozók aránya (5 százalék) csaknem kétszerese volt a főiskolai diplomásokénak (3 százalék).

A vállalkozók között az egyetemi számítástechnikai diplomával rendelkezők majdnem tizenhatszor, a humán diplomások ötször, a művészek háromszor nagyobb arányban voltak, mint a megfelelő szakos főiskolai diplomával rendelkező társaik (*Galasi, Timár és Varga, 2000*).

A 2004-es harmadik FIDÉV vizsgálat adatai szerint a vállalkozók aránya négy-öt évvel a diplomaszerezés után kétszeresére nőtt, de még mindig egyszámjegyű maradt. Ezen belül a vállalkozó férfiak kétszer annyian voltak, mint a vállalkozó nők. Jelentős mértékű volt a bölcsész és művész, valamint az egészségügyi diplomás férfiak aránya, ami már a kényszervállalkozás jelenségére is utalhat (*Galasi, Nagy és Varga, 2004*).

Az 1998-ban végzett foglalkoztatottak között a vezetők, azaz a törvényhozók, az igazgatási, az érdekképviselői és a gazdasági vezetők (6) aránya 8 százalék volt, ezen belül kiemelkednek az agrár (20 százalék) és a műszaki diplomások (11 százalék) (*Galasi, Timár és Varga, 2000*). A harmadik FIDÉV vizsgálat azt mutatta, hogy a vezetők aránya 2004-re 15 százalékra nőtt (*Galasi, Nagy és Varga, 2004*).

Továbbtanulás – munka melletti tanulás

Erre vonatkozóan a harmadik FIDÉV vizsgálat nyújt több adatot. A diplomaszerezés után négy-öt évvel a pályakezdők csaknem 40 százaléka újabb felsőfokú szakképzettséget szerzett, felerészben levelező tagozaton, többségében költségtérítéses formában. A további tanulmányok legjellemzőbb területeként a közgazdaságtudományi (31 százalék), a műszaki (13 százalék), valamint a bölcsészképzés jelent meg (12 százalék). A korábbi diploma szakterületéhez viszonyítva a műszaki, a jogi és a közgazdasági területen végzetek többsége (56–70 százalék) a saját szakterületén folytatta tanulmányait, míg a többi szakterületen lényegesen nagyobb volt a szóródás.

A pályakezdők majdnem ötöde vett részt munkahelyi képzésben, amelynek elsősorban nyelvtanulás, másodsorban kereskedelmi, közgazdasági, üzleti, harmadsorban pedagógi-

ai ismeretek elsajátítása volt a célja. A képzések csaknem felét teljes egészében a munkáltatók fizették. A munkahelyi képzéseken résztvevők legjellemzőbb munkáltatója külföldi (24 százalék) vagy vegyes tulajdonú (20 százalék) cég volt, továbbá állami vállalat, illetve intézmény (20 százalék). A külföldi munkaadóknál a tipikus nyelvi képzés mellett a kereskedelmi, közgazdasági és a műszaki képzés is jelentős volt, meghaladva a hazai munkaadóknál megszerezhető ez irányú továbbfejlesztési lehetőségeket (*Galasi, Nagy és Varga, 2004*).

A pályakezdő diplomások munkaerő-piaci helyzetét tekintve a FIDÉV három vizsgálata alapján megállapítható, hogy többségük foglalkoztatott, (7) ezen belül alkalmazott, és kétötödük újabb felsőfokú végzettséget szerzett.

Jegyzet

(1) Az EU-ban 1987 és 1995 között 18-ról 20-ra nőtt a belépők átlagéletkora (*Furlong, 2003*).

(2) Állandó vándorlás fogalma: az állandó lakás végleges elhagyása és egy másik településre költözés.

(3) 2005-ben a 30–39 évesek napi ingázási aránya megelőzte a 15–29 éves korosztályét.

(4) A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat 2008-as és 2009-es településsoros adatai szerint Budapest és Pilisvörösvár munkanélkülisége messze elmaradt az országos átlagtól; Oroszlány és Tatabánya helyzete kedvezőtlenebb volt, de a munkanélküliek aránya még esetükben is az országos átlag alatt maradt (*Településsoros munkanélküliségi adatok, 2008, 2009*).

(5) Itt jegyezzük meg, hogy a pénzügyi válság előtt, a 2005-ben lefolytatott REFLEX vizsgálatban, mely 13 európai országra terjedt ki, a munkanélküliek aránya a bevont országok átlagában már több mint 4 százalékra volt tehető a pályakezdő diplomások körében (*Allen és Velden, 2007, 44. o.*).

(6) Lásd a Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszerében (FEOR) az 1. főcsoportot.

(7) Ezt az eredményt erősíti a *Diplomás pályakövetés* 2010-es kérdőíves vizsgálat is, melyben a 2007-ben végzeteket kérdezték meg (*Varga, 2010*).

Irodalom

A fiatalok munkaerő-piaci helyzete. A munkaerő-felmérés 2006. IV. negyedévi kiegészítő felvétele alapján. (2007) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 2011. 02. 04-i megtekintés, <http://mek.niif.hu/06000/06094/06094.pdf>

A foglalkoztatottak helyzete. 2005. évi mikrocenzus. (2006) Budapest. 2011. 05. 12-i megtekintés, http://www.nepszamlalas.hu/mc2005/mc2005_hun/kotetek/03/docs/mc_03.pdf

A foglalkoztatottak munkába járási, ingázási sajátosságai. (2009) Statisztikai Tükör, 3. 2. sz. 2011. 05. 12-i megtekintés, <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/stattukor/ingazas08.pdf>

Adler Judit (2008): A munkaerő-struktúra alakulása 2015-ig. In: Borbély Tibor és Bors-Fülöp Edit (szerk.): *Munkaerő-piaci kutatások.* Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, Budapest. 27–51.

Allen, J. és Van der Velden, R. (2007, szerk.): *REFLEX. The Flexible Professional in the Knowledge Society: General Results of the REFLEX Project.* Research Centre for Education and the Labour Market, Maastricht University, The Netherlands. 2011. 07. 06-i megtekintés, http://www.fdwb.unimaas.nl/roa/reflex/documents%20public/publications/reflex_book_eu.pdf

Mihály Ildikó (2009, szerk.): *Az oktatásból a munka világába való átmenet kérdései. Nemzetközi trendek*

és tapasztalatok. 2006. 09. 27-i megtekintés, <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=oeed-Mihaly-Oktatasbol>

Berde Éva és Petrő Katalin (2000): A munkanélküliség paradoxonja. *Statisztikai Szemle*, 79. 7. sz. 521–535.

Dávid János, Fülöp Edit, Mód Péter és Tajti József (2005): *Munkaerő piaci igények és a szakképzési rendszer közelítése.* Nemzeti Felvételi Intézet, Budapest. 2009. 02. 13-i megtekintés, <http://mek.niif.hu/06500/06513/06513.pdf>

Dualitás és munkaerőpiac. (2003). In: *Duális gazdaság vagy felzárkózás és európai integrálódás.* Budapest, 2003. október. 123–155. 2011. 02. 07-i megtekintés, http://www.kopintalapitvany.hu/04_ef5.html

Falusné Szikra Katalin (2001): Munkanélküliség és diplomás túltermelés. *Közgazdasági Szemle*, 48. 11. sz. 950–964.

Fazekas Károly (2005): A hazai és a külföldi tulajdonú vállalkozások területi koncentrációjának hatása a foglalkoztatás és munkanélküliség területi különbségeire. In: Faluvégi Albert, Fazekas Károly, Nemes-Nagy József és Németh Nándor: *A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon.* MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. 47–74. 2011. 02. 05-i megtekintés, http://econ.core.hu/doc/KTI_books/kti6_3.pdf

Forray R. Katalin (2008, szerk.): *A foglalkoztatottság és a munkanélküliség szerkezetét befolyásoló társadalmi-területi tényezők*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 2011. 02. 03-i megtekintés, www.forraykatalin.hu/doski/OFA_tarsadalmi-teruleti.pdf

Fóti János és Lakatos Miklós (megjelenés alatt): *Foglalkoztatottság és munkanélküliség. Információk a magyarországi censzusok eredményeiből 4. Területi mobilitás a munka világában*. 2011. 02. 07-i megtekintés, http://konyvtar.ksh.hu/kiadvanyok/Foglalkoztatottsag_es_munkanelkuliseg/

Furlong, A. (2003): *Sebezhetőség és ifjúsági munkaerőpiac*. In: Jancsák Csaba (szerk.): *Sebezhető ifjúság. Sebezhetőség az oktatásban, a munkavállalásban és a szabadidőben Európában – perspektívák*. Belvedere, Szeged.

Galasi Péter (2002): *Fiatal diplomások életpályavizsgálata*. In: Kolosi Tamás, Tóth István György és Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 2002*. TÁRKI, Budapest. 245–255. 2008. 02. 16-i megtekintés, www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a832.pdf

Galasi Péter, Nagy Gyula és Varga Júlia (2004): *Fiatal diplomások munkaerő-piaci helyzetének változása, 1999–2003. Jelentés a FIDÉV kutatás első követhető felvételének eredményeiről. A FIDÉV kutatás folytatása*. Budapest. 2006. 11. 21-i megtekintés, <http://www.unipresszo.hu/cikkek/Fidev-Galasi.doc>

Galasi Péter, Timár János és Varga Júlia (2000): *Jelentés az állami felsőoktatás nappali tagozatán 1998-ban végzett fiatal diplomások munkaerő-piaci életpálya vizsgálatának eredményeiről. Tervezet*. Budapest. 2008. 02. 14-i megtekintés, <http://www.ftt.hu/FIDEV/FIDEV1.doc>

Galasi Péter, Timár János és Varga Júlia (2001): *Jelentés a felsőoktatás nappali tagozatán 1999-ben végzett fiatal diplomások munkaerő-piaci életpályavizsgálatának eredményeiről*. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék FIDÉV Kutatócsoport, Budapest. 2006. 10. 28-i megtekintés, http://www.okm.gov.hu/letolt/users/matiscsaka/2003/04/FIDEV2001_jelentes.rtf

Galasi Péter, Timár János és Varga Júlia (2001): *Pályakezdő diplomások a munkaerőpiacon*. In: Semjén András (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiaci érvényesülés*. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, Budapest. 73–89. 2006. 10. 28-i megtekintés, http://www.bkae.hu/munkaero/letolt/Semjen_2001_Galasi.pdf

Gödri Irén és Spéder Zsolt (2009): *Belföldi vándorlás*. In: Monostori Judit, Óri Péter, S. Molnár Edit és Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2009. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeség-tudományi Kutató Intézet, Budapest. 109–117. 2011. 05. 03-i megtekintés, http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/portre/honlap_teljes.pdf

Illés Sándor (2010): *A belföldi vándormozgalom területi folyamatai Magyarországon*. In: *Földrajzi*

dolgozatok határok nélkül. Napjaink magyar természet-, társadalom- és gazdaságföldrajzi írásaiból. II. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. 6–15. 2011. 02. 03-i megtekintés, http://www.rkk.hu/rkk/news/2010/HU-SK_2_foldrajzi_dolgozatok_tarsadalomfoldrajz.pdf

Jancsák Csaba és Polgár Zsuzsanna (2009): *Középiszkolások továbbtanulási motivációi és jövőorientációi. Új Ifjúsági Szemle*, 8. 3. sz. 27–34.

Laki László (2002): *Munkaerő-piaci helyzet, gazdasági aktivitás, foglalkoztatottak, földbirtoklás és vállalkozás*. In: Szabó Andrea, Bauer Béla és Laki László (szerk.): *Ifjúság 2000. Tanulmányok I*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest. 53–101. 2011. 08. 11-i megtekintés, www.szmi.hu/download.php?file_id=417

Makó Csaba (1997): *A munkaerő felhasználásának átalakulása*. *Educatio*, 6. 2. sz. 191–208.

Mártonfi György (2006): *Szakképzés, foglalkozások és a gazdaság igényei a változó munkaerőpiacon*. *Educatio*, 15. 2. sz. 215–231.

Nemes Nagy József (2003): *A fekvés és az iskolázottság hatása a területi egyenlőtlenségekre Magyarországon*. In: Cseres-Gergely Zsombor (szerk.): *Középkép. Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek és földrajzi mobilitás Magyarországon*. 133–143. 2011. 02. 04-i megtekintés, econ.core.hu/doc/mt/2003/hun/kozelkep.pdf

Róbert Péter (2002): *Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra 1960 és 2000 között*. In: Kolosi Tamás, Tóth István György és Vukovich György (szerk.): *Társadalmi R riport 2002*. TÁRKI, Budapest. 220–232. 2007. 08. 17-i megtekintés, www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a830.pdf

Róbert Péter (2004): *A pályakezdők elhelyezkedési esélyeinek és foglalkozási szerkezetének átalakulása*. In: Varga Júlia (szerk.): *Középkép. Oktatás és munkaerőpiac*. 100–105. 2008. 02. 16-i megtekintés, econ.core.hu/doc/mt/2004/hun/Kozelkep.pdf

Stellungnahme zum Verhältnis von Hochschulausbildung und Beschäftigungssystem. (é. n.) Wissenschaftsrat, Würzburg, 9. Juli 1999. 2007. 03. 18-i megtekintés, www.wissenschaftsrat.de/texte/4099-99.pdf

Szabó Andrea és Bauer Béla (2009): *Ifjúság 2008. Gyorsjelentés*. 2011. 02. 07-i megtekintés, http://www.szmi.hu/kutatasi-igazgatóság-1_10/ifjusag_kutatas-2_14/fontosabb-publikaciok-4_120

Településsoros munkanélküliségi adatok 2008. (é. n.) Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat. 2011. 12. 13-i megtekintés, http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_telepules_adatok_2008

Településsoros munkanélküliségi adatok 2009. Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat. 2011. 12. 13-i megtekintés, http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_telepules_adatok_2009

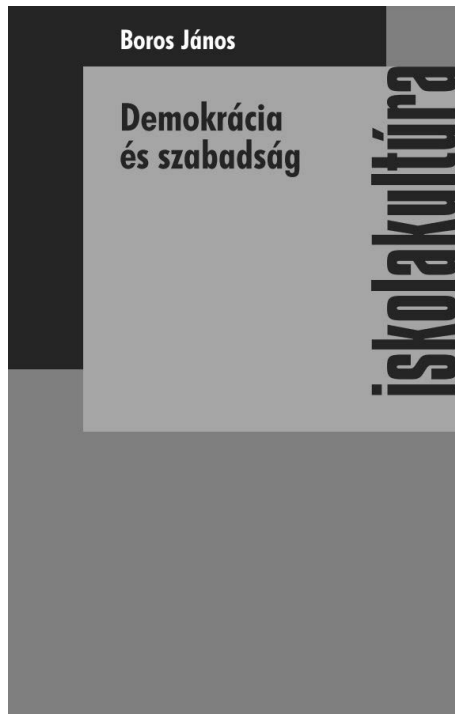
Tót Éva (1999): *Az oktatás és a munka közötti átmenet folyamata*. Háttéranyag a „Jelentés a közoktatásról” „A közoktatási rendszer és a rendszerben való továbbhaladás” c. fejezetéhez. Budapest. 2008. 02. 19-i megtekintés, ftp://ftp.oki.hu/jka2k_hatter/04_felnott.pdf

Vámos Dóra (1989): *A képzettség vására. Közoktatási kutatások*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Váradi Rita (2007): *A fiatalok munkaerő-piaci helyzete. A munkaerő-felmérés 2006. IV. negyedévi kiegészítő felvétele alapján*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 2009. 07. 20-i megtekintés, <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/fiatalok/fiatalok06.pdf>

Varga Júlia (2010): A pályakezdő diplomások keresete, munkaerő-piaci sikeressége a 2000-es évek elején. In: Garai Orsolya, Horváth Tamás, Kiss László és mtsaik (szerk): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály. 59–81. 2011. 06. 02-i megtekintés, http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/DPR/dprfuzet4/DPRfuzet4_teljes.pdf

Vincze Szilvia (2009, 2010, 2011): *A Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központjának bázis középiskoláiban végzős tanulók felsőoktatási továbbtanulási tervei és az azokat befolyásoló tényezők*. I–III. Kézirat. Szombathely.

A Gondolat Kiadó könyveiből